

Xaşanın səpin norması səpin üsulundan, torpaq iqlim şəraitindən və onun ot və ya toxum üçün becərilməsindən asılıdır.

Xaşanın yem üçün yığılması. Xaşa çoxillik paxlalı otlardan tez çiçəkləməsi və yoncaya nisbətən 5-10 gün, tez biçilməsi ilə fərqlənir. Xaşa və onun qarışığının optimal yığım müddəti qönçələmə və çiçəklənmənin əvvəli hesab edilir. Bu yığım dövründə yemlərin ən yüksək qidalılıq səviyyəsi olur.

Xaşa il ərzində orta hesabla 2-3 dəfə biçilir. Birinci biçin dənli bitkilər tam çiçəkləyəndə, axıncı biçin qışlamaya təxminən bir ay qalmış aparılır. Bitkinin gec biçilməsi növbəti biçinlərə mənfi təsir göstərir, həm də bitki ehtiyat qida maddələrini lazımsız formada sərf etmiş olur. Biçin torpaqdan 7-8sm hündürlükdən aparılır. Aşağı məsafədən biçin aparmaq xaşada yeni tumurcuqların əmələ gəlməsini ləngitməklə biçin müddətinin uzanmasına səbəb olur.

Xaşanı toxum almaq məqsədilə becərdikdə gencərgəli səpin üsulunda hər hektara 25-35kq toxum səpilməlidir. Ot məhsulu götürmək üçün isə xaşanın səpin norması 80-100kq arasında götürülməsi məsləhətdir. Xaşanı arpa, buğda, vələmir kimi örtük bitkiləri ilə birlikdə səpdikdə örtük bitkilərinin səpin normasını 20% azaltmaq (90-100 kq), xaşanınkı isə bir qədər artırmaq (120kq) lazımdır.

Xəstəlikləri və mübarizə üsulları. Xaşa bitkisinin ən geniş yayılmış xəstəliklər aşağıdakılardır:

Unlu şəh (külləmə xəstəliyi)- Xəstəlik göbələklər tərəfindən törədilir. Xəstəlik iyunun sonu iyulun əvvəlində əmələ gəlir. Yayın sonu və payızda xəstəlik maksimum inkişafa çatır. Yarpağın hər 2 tərəfində və gövdədə mitsel və konididaşıyanlardan ibarət asanlıqla silinən ağ, unlu örtük əmələ gəlir. Xəstəlik ot və toxum məhsullarının itkisinə səbəb olur. Xəstəlik yarpaqların assimlyasiya səthinin azalmasına və vaxtından əvvəl qurumasına səbəb olur. Xəstəliyin təsirindən bitkinin yarpaqları, zoğu və paxlaları məhv olur. Xəstəlik geniş yayıldıqda xaşanın toxum məhsulu 50%, hətta 70%-ə qədər azalır.

Pas xəstəliyi - pas göbəliyi tərəfindən törədilir. Bu xəstəlik bitkinin yarpaqlarını, saplağını, çiçəyini, paxlanı məhv edir. Xəstəliyinin əsas əlaməti bitkinin vegetativ, generativ orqanlarında pas rəngli ləkələrin əmələ gəlməsidir. Pas xəstəliyi erkən inkişaf dövründə xüsusilə təhlükəlidir. Sirayətlənmiş zoğlar az məhsuldar olur. Xəstəliyin nəticəsində bitki çoxlu miqdarda karbohidrat və protein itirir, məhsulu 30-60% azalır. Bitkinin bu xəstəliyə yoluxması nəticəsində ot məhsulu və onun qidalılıq keyfiyyətləri yüksək dərəcədə aşağı düşür.

Fuzarioz xəstəliyi - Bu xəstəlik Fusarium cinsinə aid göbələk növləri tərəfindən törədilir. Xəstəliyin güclü təsiri nəticəsində bitkinin ancaq qəhvəyi rəngli yarpaqsız saplağı qalır. Bu göbələklərin bəzi növləri çürümə verərək bitkinin kökünü məhv edir. Xəstəlik geniş yayıldıqda bu göbələklər bitkilərin kütləvi məhvəinə səbəb olur.

Mübarizə üsulları– Xəstəliyə tutulmuş bitkilərin erkən çalınması, daha az yoluxmuş səpin yerlərinin istifadə olunması, yeni səpin yerlərinin əvvəlki səpin yerlərindən uzaq olması, xəstəliyə qarşı dözümlü sortların yaradılması.

Ziyanvericiləri-ziyanvericilərdən ən çox təhlükəlisi toxumyeyən və xaşa paxlaqurdudur. Bu ziyanvericilər paxla və toxumu məhv edir. Ziyanvericilərdən biri də xaşa evritomasıdır. Bu ziyanverici öz yumurtalarını toxumun daxili hissəsinə qoyur. Yumurtadan çıxan tırtıllar toxumun içərisini yeyir.

Mübarizə üsulları:

toxumları yaxşıca təmizləmək;

zədələnmiş toxumlar sağlam toxumlardan çox yüngül olduğu üçün onu toxum təmizləyən maşınların köməyi ilə asanlıqla ayırmaq olur. Daha sonra seçilmiş zədəli toxumları yandırmaq lazımdır.

Hər bir fermer yuxarıda verilmiş aqrotexniki qaydalara əməl etməklə xaşa bitkisinin yüksək məhsul götürə bilər, bu baxımdan da xəstəlik törədiciləri və ziyanvericilərini nəzərə almaqla, göstərilən mübarizə üsullarını tətbiq etməklə daha yüksək və keyfiyyətli məhsul əldə edə bilər.

Ünvan:AZ 1098. Bakı şəhəri, Pirşağı qəsəbəsi,
2 saylı Sovxoz

Telefonlar :(+99412)5516130, 5516819

Fax: (+99412)5516130

E-mail: aetei@mail.ru

Web sahifə: www. aetei.az

Hazırladılar :

b.e.ü.f.d. , dosent C.M.Təlai

Lab. müdiri S.G.Abbasquliyeva

**Azərbaycan Respublikası Kənd
Təsərrüfatı Nazirliyi
Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət
Mərkəzi
Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutu**

**Xaşa bitkisinin
aqrotexnikasına dair**

TÖVSIYƏLƏR



Bakı-2016

Botaniki təsviri. Xəşə paxlalılar fəsiləsinə (Fabaceae) aid olan çoxillik məhsuldar ot bitkisidir. Xəşənin mil kökü 3-6 metrə qədər torpağın dərinliyinə işləyir. Torpaq səthindən 10-20 sm dərinlikdən başlayaraq köklər yan tərəfə şaxələnir, onların üzərində kök yumruları əmələ gəlir. Gövdəsi dikduran, şıramlı, içi boş və ya yarımdolu olur. Hündürlüyü 60-140 sm arasında dəyişir. Birinci ili 2-3 ədəd, sonrakı illərdə isə 30-a qədər yan gövdələr əmələ gəlir. Yarpaqlanma dərəcəsi yüksəkdir (40 %). Yarpağı cütləkləli olub tünd yaşıl rəngdədir, uzunluğu 15-80 mm, eni 5-7 mm olur. Yarpaqcıqları ellipsvari formadadır. Onların uzunluğu 15-50 mm, eni isə 3-8 mm olur. Zərif inkişaf edən pərdəvari yarpaqlılığı olur. Bitki tükcüklərlə örtülü olur. Bir yarpaqda 10-25 ədəd yarpaqcıq əmələ gəlir.

Çiçəkləri qısa salxım çiçək qrupunda toplanmışdır və sıx yerləşmişdir. Çiçəkləri qoltuq salxımlara və ya sünbüllərə yığılmış şəkildə olub al qırmızı, çəhrayı, ağımtıl rəngdə olur. Erkəkciklər qoşadır, yuxarı çiçəkcik oturacağı qədər boşdur. Dişicik qısa saplaqlı, 1 və ya 2 meyvə tumurcuğu ilə bağlı zoğu azacıq tozcuqlu olub dik və ya əyridir.

Meyvəsi tək toxumlu paxladır. Paxlalar 6-8 mm uzunluğunda tükcüklü və qabığı möhkəm olur. Toxumlar paxla ilə birlikdə səpilir. 1000 ədəd toxumun çəkisi 20-25 qr-dır. Çiçəklənmə may-iyun, toxumunun yetişmə dövrü isə avqust - sentyabr aylarıdır.

Zaqafqaziya xəşəsinin payızlıq və yazlıq formaları vardır. Cücərtiləri 8°S şaxtaya tab gətirirlər. Səpildiyi il çiçəkləyib toxum və ya quru ot verən yazlıq formalar Azərbaycanda daha geniş yayılmışdır. Onlar quraqlığa davamlıdır. Əksəriyyəti cücartı alındıqdan 55-62 gün sonra çiçəkləyir. Çiçəklədikdən 30-43 gün sonra toxumları tam yetişir.

Yayılma ərazisi: Ukrayna, (o cümlədən Krım) Rusiyanın Avropa hissəsi, Qafqaz. Azərbaycanda isə Şamaxı, İsmayıllı, Gədəbəy, Şəmkir və s. rayonlarda becərilir.



Ekologiyası: Bu bitki quru dağ çəmənliyində kolcuqlar arasında, meşə kənarlarında, meşə-çöl sahələrinin dağlıq hissələrində bitir. Boz torpaqlarda yaxşı bitir, (Torpaq şəraitinə nisbətən az tələbkar bitki olduğundan müxtəlif torpaqlarda becərilir).

Torpaqda olan qida maddələrinə az tələbkardır. Çünki xəşə bitkisinin kökündə azotbakteriyalar və ya kök yumruları bakteriyaları olduğundan ona görə xəşə istənilən torpaq şəraitində becərilə bilər.

Ancaq bataqlaşmış və qrunt sularına yaxın torpaqlar bu bitkinin əkilməsi üçün yararlıdır.

Xəşənin aqrotexnikası. Xəşə üçün ayrılan torpaq sahəsi əlaqələrlə mümkün qədər az zibillənən olmalıdır. Çünki xəşənin cücartiləri zəif böyüyür və əlaqələr onu inkişafın ilk dövrlərində üstələyir.

Növbəli əkində xəşənin sələfi payızlıq və yazlıq dənli taxıl, tərəvəz, bostan, texniki, yem və s. bitkilər ola bilər. Torpağın səpinqabağı becərmə sistemləri sələflərdən asılı olaraq müəyyən edilir. Sələfin məhsulu yığıldıqdan sonra sahə 25-27 sm dərinliyində şum edilir. Şumdan sonra tarlada əlaqə otları əmələ gələrsə kultivasiya etmək, onları məhv etmək lazımdır. Aran zonasında, xüsusi ilə ağır mexaniki tərkibli torpaqlarda sahəni arata qoymaq əlverişli sayılır. Yüngül mexaniki torpaqlarda isə səpin və suvarma aparmaq məsləhət görülür. Dağ və dağətəyi rayonlarda xəşəni dəmyə şəraitində də becərmək olur. Burada əsas məsələ əraziyə kifayət qədər yağmur düşməsidir.

Xəşə çöl, yem və torpaq qoruyucu növbəli əkinlərdə becərilir. Yemlik növbəli əkinlərdə xəşəni dənli bitkilərdən və yemlik kökümeyvələrdən sonra əkirilər. Yamaqların çəmənləşməsində onu örtüksüz olaraq qırıqla qarışıq səpirlər.

Bütün xırda toxumlu bitkilərdə olduğu kimi səpin qabağı hazırlıqda əsas tələb torpağın malalanması və hamarlanmasıdır. Xəşəni çox vaxt yazlıq bitkilərin örtüyünün altında səpirlər. Meşə-çöl və dağətəyi rayonlarda səpin norması 4-5 mln toxum/ha təşkil edir.

Səpinin dərinliyi: 3-4 sm-dir. Örtük bitkilərinin yığılmasından sonra xəşənin basırıqda qalmaması üçün samanı tez bir zamanda yığırlar.

Xəşə kövşənlik sahəsinə əkildikdə kövşənin hündürlüyü 10 sm-dən çox olmamalıdır. Belə ki, hündür kövşən xəşənin cücartilərinə günəş şüaları təsirindən qoruyur, qışda isə qar yığılmasına kömək edir. Növbəti ilin yazında kövşəni malalama yolu ilə dağıdırlar.

Xəşənin səpin müddəti, üsulları və normaları. Xəşəni Azərbaycanda həm payızda, həm də yazda səpmək olur. A.Məmmədovun məlumatına əsasən payız səpinlərində

xəşənin məhsuldarlığı yaz səpininə nisbətən 30-35% üstün olur.

Payız səpinini üçün ən əlverişli vaxt sentyabrın əvvəlindən oktyabrın 15-ə qədər olan dövrdür. Dağ və dağətəyi dəmyə şəraitində xəşəni sentyabrın 10-a qədər səpmək lazımdır. Aran suvarma zonalında isə 15 oktyabra kimi səpmək olur. Gecikdirilmiş səpinlərdə bitkilərin bir qismi şaxtadan məhv olduğunda əkinlər xeyli seyrəlir və əkinin məhsuldarlığı aşağı olur. Xəşənin yaz səpin müddəti suvarma şəraitində fevralın 25-dən martın 10-dək olan dövr sayılır. Dəmyə şəraitində (dağ və dağətəyi rayonlarda) xəşənin yaz səpinləri martın 15-dən sonra aparılmalıdır.

Suvarma şəraitində səpinini aratılmış sahədə səpmək əlverişlidir. Lakin səpsuvar da etmək olur. Suvarma şəraitində toxumları 3-4 sm, dəmyə torpaqlarda isə 4-5sm dərinliyə basdırmaq lazımdır. Xəşəni ot üçün becərdikdə başdan-başa üsulla, toxum almaq üçün becərdikdə isə həm başdan-başa və həm də gencərgəli üsulla səpmək məsləhət görülür.

Başdan-başa səpin üsulunda cərgə araları 7,5 və ya 15 sm götürülür. Taxıl toxumları səpən məşinin hər 4 toxum aparıcısından bir şırımaqla bərkidilir. En götürümü 25-35 sm olmaqla onlar elə açılır ki, səpələnən toxumların üstünə əlavə torpaq tökülməsin. Həmin şırımlarla sahə suvanılır.

Dağ və dağətəyi dəmyə şəraitinin çox meylli sahələrində səpinini yağmtı sularının axımının köndələninə aparmaq lazımdır. Bu halda cərgələr selin qarşısını alır və eroziyanı azaldır.

Toxumları gencərgəli səpin üsulu ilə səpmək üçün tərəvəz toxumlarını səpən məşinlərdən (SON-2,8) istifadə etmək olur.

Xəşənin digər bitkilərlə qarışıq səpmək olur. Bu halda qarışıq bitkinin məhsulu yığıldıqdan sonra sahə gübrələnilib suvanılır və xəşə əkinlərindən ot və ya toxum məhsulu götürülür.

